

Мовні аспекти вивчення речення (граматична основа)

Кожне речення має граматичну основу — підмет і присудок. Це змістове і граматичне ядро речення, яке об'єднує навколо себе решту слів (другорядні члени речення).

Підметом є головний член речення, що означає предмет, особу чи абстрактне поняття, про які йдеться в реченні, і відповідає на питання хто? що?

Присудок — це головний член речення, який означає дію, стан або ознаку підмета й відповідає на питання що робить підмет? що з ним робиться? який він є? ким він є?

Наприклад:

Щонеділі волонтери організовують благодійний ярмарок у центрі міста.

Хто? Волонтери (підмет). Що вони роблять? Організують (присудок).

За будовою присудок може бути простим (той, який складається з одного слова), складеним іменним (той, що складається з дієслова-зв'язки та іменної частини) та складеним дієслівним, який складається з інфінітива та допоміжного дієслова.

Простим дієслівним присудком називають присудок, виражений дієсловом дійсного, умовного або наказового способу (*Співали чистими дзвінкими голосами діти*), а також фразеологізмами зі значенням дії (*Це вже ви передали куті меду* (Марко Вовчок)). Присудок, виражений дієсловом теперішнього або майбутнього часу, узгоджується з підметом в особі й числі, а виражений дієсловом минулого часу — у числі й роді.

Складений присудок може бути іменним або дієслівним.

Іменним складеним називають присудок, представлений сполукою дієслова-зв'язки **бути** в будь-яких способових і часових формах та іменної частини, вираженої іменником, прикметником, дієприкметником, займенником, числівником:

Тютюн був високий і густий-прегустий (О. Довженко).

Дієслівним складеним називають присудок, який складається з неозначеної форми дієслова(інфінітива) і допоміжного дієслова в будь-якій способовій формі:

Починає займатися схід сонця.

При цьому на дію підмета вказує неозначена форма дієслова. Допоміжне ж дієслово, по-перше, вказує на спосіб і час; а по-друге, — позначає початок і завершення, тривалість, необхідність, можливість, бажаність дії:

Воронцов мусив кілька разів крикнути, доки його почули (О. Гончар).

З неозначеною формою дієслова у складених присудках можуть вживати також дієприкметники й прикметники, зокрема такі прикметники короткої форми, як *ладен, згоден, певен, рад*, а також присудкові прислівники *треба, необхідно, можна, варто, слід*:

Я дуже радий вам допомогти.

Функції допоміжного або неозначеного дієслова можуть виконувати і фразеологізми дієслівного типу:

Хлопець звик бити байдики.

Але не лише присудок буває складеним. Підмет, утворений двома і більше повнозначними словами, теж називають складеним підметом.

Простий підмет може бути виражений:

1. Іменником або займенником у називному відмінку.

Вони із захопленням розповідали про подорож.

2. Будь-якою частиною мови у значенні іменника:

- **прикметником** (*Багаті на печі сиділи та калачі їли*);
- **дієприкметником** (*Визволені радісно кинулись до воїнів*);
- **числівником** (*Швидко повернувся й третій*);
- **неозначеною формою дієслова** (*Малювати було улюбленою мрією малого Тараса*);
- **прислівником** (*Одержане на першому екзамені «відмінно» дуже мене підбадьорило*);
- **вигуком** (*Невгамовне «ура» заповнило стадіон*).

Підмет, виражений словосполученням, утвореним з двох і більше повнозначних слів, називають **складеним**.

У ролі складеного підмета виступають:

- складні географічні й астрономічні назви:

Вабить знов мене Чумацький Шлях, що осінні перетнув сузір'я (П. Дорошко);

- стійкі словосполучення:

Бабине літо висіло на віттях, як прядиво (Леся Українка);

- словосполучення з кількісним значенням (числівник + іменник):

Ішли дві долі різними шляхами (Л. Костенко);

- займенник + іменник у родовому відмінку:

Скільки зла таїться за гарною подобою: гадюка ховається в траві (Г. Сковорода);

- іменник у називному відмінку + іменник в орудному відмінку з прийменником:

Знову в серці дивовижно щастя з мрією сплелись (Олександр Олесь);

- сполучення іменника або числівника чи займенника в називному відмінку й іменника (або займенника) в родовому відмінку з прийменником з (із):

Для якої радості і втіхи кожний з нас приходить і росте? (Є. Плужник);

- цілі речення:

«Гуси-лебеді летять» — автобіографічна повість М. Стельмаха.

Практичні завдання

1. Визначте граматичну основу (підмет та присудок). Схарактеризуйте їх види.

Гроза проходила десь поруч (Ліна Костенко).

Всі продовжували дивитися на двері (Гр. Тютюнник).

Я буду любити свій рідний край завжди.

Життя здавалося тоді вічно щасливим (Гр. Тютюнник).

Федько брехати не любить (В. Винниченко).

2. Гра «Так чи ні»

Дайте коротку відповідь на запитання.

1. Підмет — це головний член речення, який означає особу, предмет чи явище, якому приписується дія?

2. За способом вираження присудки поділяються тільки на прості дієслівні та складені іменні?

3. В степу вже літо розмовляло з вереснем.

Підметом у реченні є слово «літо»?

4. Жити — Вітчизні служити.

Присудком у реченні є слово «жити»?

5. **Спати без задніх ніг** — улюблена справа Андрія.

Підметом у цьому реченні є фразеологізм «спати без задніх ніг»?

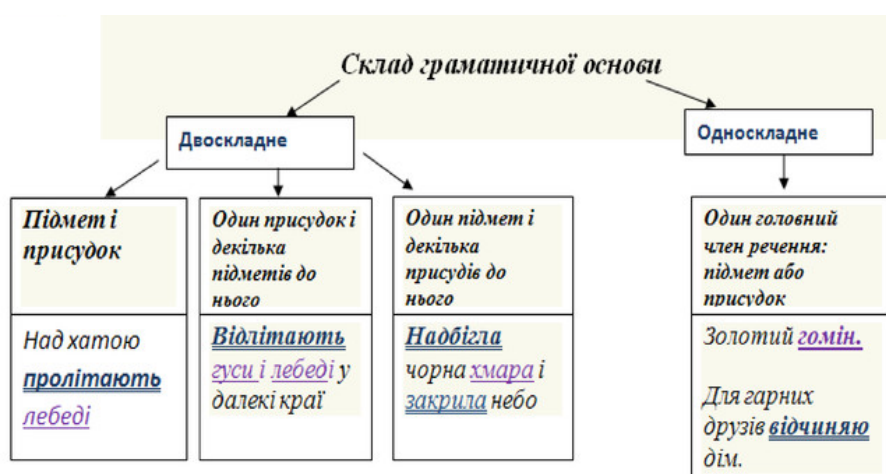
6. Усе прекрасне на землі створене руками **трудівників**.

Підметом у цьому реченні є слово «трудівників»?

7. Я **буду писати** грамотно.

У цьому реченні «буду писати» простий дієслівний присудок?

Ілюстративний матеріал

Рекомендовані джерела

1. Узгодження підмета і присудка.
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5TwLrp492eE>.
2. Презентація-пренажер «Головні члени речення».
URL: <https://goo.su/a0dX>.
3. Граматична основа речення.
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DiSouARuHCw>.